

9. Lotman Ju. M. Struktura hudozhestvennogo teksta [Tekst] / Lotman Ju. M. // Ob iskusstve. – SPb.: «Iskusstvo–SPb», 1998. – S.14–285.

10. Lotman Ju. M. Ritorika [Tekst] / Lotman Ju. M. Izbrannye stat'i: V 3– tomah. – Tallin: Aleksandra, 1992. – T.1. – S.167–183.

11. Mejzerskij V. M. Filosofija i neoritorika [Tekst] / V. M. Mejzerskij. – K.: Lybid', 1991. – 192 s.

12. Mizina L. B. Estetychna interpretacija istorii' mystectv: suchasne bachennja [Tekst] / Mizina L. B. – Lugans'k: Vyd–vo SNU im. V. Dalja, 2006. – 200 s.

13. Obshhaja ritorika [Tekst] / Zh. Djubua, F. Pir, A. Trinon i dr.; [per. s fr.; obshh. red. i vstup. st. A. K. Avelicheva]. – M.: Progress, 1986. – 392 s.

14. Rojtburd A. Imadzhinarij [Tekst] / Aleksandr Rojtburd. – K.: Famil'naja tipografija huss, 2013. – 79 s.

15. Semynog L. Adresnist' tekstu: Istorychni metamorfozy v ukrai'ns'kij estetychnij dumci [Tekst] / L. Semynog // Hudozhnja kul'tura. Aktual'ni problemy: Naukovyj visnyk / IPSM AMU; Redkol.: O. Fedoruk (golova), V. Sydorenko, I. Bezgin ta in. – K., 2008. – Vyp.5. – S.91–98.

16. Tarasenko A. A. Mifologichni motyvy i obrazy v obrazotvorchomu mystectvi Odesy ostann'oi' tretyny XX – pochatku XXI stolittja [Tekst]: avtořef. dys.... kand. mystectvoznavstva: 17.00.05 / A. A. Tarasenko. – Harkiv, 2007. – 20 s.

17. Fedoruk O. Velychnyj znak metafory [Tekst] // Peretyn znaku: Vybrani mystectvoznavchi statii. U 3–h knyghah / Instytut problem suchasnogo mystectva Akademii' mystectv Ukraïny. – K.: Intertehnologija, 2008. – Kn.3. – S.25–53.

18. Holodyn'ska S. Interpretacija jak faktor formuvannja novogo mystec'kogo fenomenu [Tekst] / S. Holodyn'ska // MIST: Mystectvo, istorija, suchasnist', teorija: Zb. naukovyh prac' z mystectvoznavstva ta kul'turologii' / IPSM AMU; Redkol.: V. D. Sydorenko (golova), O. O. Avramenko, O. Ja. Bodnar ta in. – K.: Muzychna Ukraïna, 2008. – Vyp.4–5. – S.352–360.

19. Jakobson R. Lingvistika i pojetika [Tekst] // Strukturalizm: «za» i «protiv». Sb. statej; [per. s angl. I. A. Mel'chuka]. – M.: Progress, 1975. – S.193–230.

20. Jampol'skij M. «Skvoz' tuskloe steklo»: 20 glav o neopredelennosti [Tekst] / M. Jampol'skij. – M.: Novoe literaturnoe obozrenie, 2010. – 688 s.

21. Jampol'skij M. Pamjat' Tiresija: Intertekstual'nost' i kinematograf [Tekst] / M. Jampol'skij. – M.: RIK «Kul'tura», 1993. – 464 s.

Vjacheslavova O. A., PhD, Assistant Professor, Associate Professor of Philosophy and Sociology, National Medical University, OBOhomolets (Kyiv, Ukraine), vjacheslavova--elena@yandex.ru

About interdisciplinary models in aesthetics: rhetoric of text in fine art

The article carries the adaptation of neorhetorical understanding of the text to the aesthetic problems of tropes in fine art. The author identifies two levels of rhetoric – rhetoric of figures and rhetoric of the text as a whole. Metalogism considered as a type of rhetorical operations associated with the presence of the deviations from visual and logical code in the artwork. The article gives the definition of a rhetorical function in the visual arts and a typology of intertextual relations.

Keywords: rhetorical function, autoreference, metalogism, intertext, reinterpretation, creolization of language.

Вячеславова О. А., кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та соціології, Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця (Україна, Київ), vjacheslavova--elena@yandex.ru

Про міждисциплінарні моделі в естетичній риторикі тексту в образотворчому мистецтві

Здійснена адаптація риторичного розуміння тексту до естетичної проблематики тропосу в образотворчому мистецтві. Авторка виокремлює два рівня риторичного – риторикі фігур та риторикі тексту як цілого. Розглянуто металогізм як тип риторичних операцій, пов'язаних з наявністю у творі відхилень від візуального та логічного кодів. Дається визначення риторичної функції в образотворчому мистецтві, експліковано типологію інтертекстуальних зв'язків.

Ключові слова: риторична функція, автореференція, металогізм, інтертекст, реінтерпретація, креолізація мови.

* * *

УДК 1(091)

Несправа М. В.,
здобувач кафедри філософії, Дніпропетровський
національний університет (Україна, Дніпро),
n.nesprava@gmail.com

РУЙНУВАННЯ ВСІХ ДОСЯГНЕНЬ КУЛЬТУРИ ТА МОРАЛІ ЯК СУТНІСТЬ ЗЛА В УМОВАХ СУСПІЛЬСТВА СПОЖИВАЧІВ

Розглянуто проблему культурної кризи, руйнування всіх досягнень культури та моралі як сутність зла у суспільстві споживачів в умовах глобалізації. Аналізується пов'язана з цим дихотомія «добро – зло». Розглядається методологічний підхід, який спрямовано на дослідження руйнування і кризи моралі у соціально-філософській інтерпретації.

На ґрунті аналізу взаємозв'язків типу: «інформаційне суспільство – суспільство споживачів» робиться висновок про те, що в кожному із зазначених типів відносин прослідковується тенденція кризи морального чинника, залежності розвитку економічного буття людини, суспільства загалом від руйнування всіх досягнень культури та моралі; наголошується на необхідності посилення моральнісних пріоритетів у житті сучасного глобального суспільства.

Ключові слова: криза, глобалізація, культура, мораль, суспільство споживачів.

В умовах глобалізованого світу йде напружений пошук нових шляхів розвитку людства, переходу до нового рівня життя, нових ціннісних орієнтацій. Цей пошук відбувається у різних сферах людської культури – у філософії, мистецтві, науці. Передумови трансформації світогляду та руйнування традиційних цінностей обумовлені сферою науково-технологічного прогресу, існування кіберкультури та кібер світу, віртуальної реальності, які є стрижнем існування і розвитку техногенної та інформаційної цивілізації. Різні аспекти кризи сучасного цивілізаційного розвитку, руйнування культури аналізували М. Бердяєв, М. Данилевський, П. Сорокін, Ж. Бодріяр, М. Хоркхаймер, Г. Маркузе, Х. Ортега-і-Гасет, Ф. Фукуяма, І. Валерстайн, Е. Тофлер, Т. Адорно, М. Гайдегер, Е. Гусерль, Ж.–П. Сартр, Е. Фром, К. Ясперс та ін.

Мета статті – розглянути особливості глобалізації та вияви кризи, руйнування культури і моралі, як вияв зла.

Найвні культурні, екологічні, економічні кризи та формування суспільства споживання, обумовлено набутками техногенної та інформаційної цивілізації. «Суспільство споживання» – один із багатьох концептів, запропонованих Франкфуртською школою, зокрема Гербертом Маркузе бо, зараз «раби розвиненої індустріальної цивілізації є сублімованими рабами, але вони – раби, оскільки рабство є зумовленим» [11, с. 87–134]. Суспільство споживання стало чи не єдиним можливим бажаним варіантом розвитку західних країн. Коли формується суспільство потреб, між собою зіштовхуються людські цінності, руйнуються досягнення моралі та культури. Відбувається трансформація ідеалів світових ідеалів сили і влади. Ідея що людина є «мірилом всіх речей», і вона може панувати над об'єктами, обставинами, соціальним середовищем. Суспільство потреб обмовило виникнення криз Ф. Ніцше говорив про кризу християнської моралі, О. Шпенглер – про кризу європейської культури, А. Швайцер – про кризу світогляду, А. Тойнбі – про кризу західноєвропейської християнської цивілізації. Розвиток науки і техніки, інформаційних технологій у ХХ ст. призвело до виникнення низки моральних проблем, характерних для сучасного світу: створення зброї масового знищення (ядерної, хімічної, біологічної), до виникнення загрози знищення всього

живого, обумовивши відповідальність вчених за наслідки своїх винаходів. Розвиток промислового виробництва та інтелектуалізація техніки, часто є причиною забруднення навколишнього середовища. Необмежений видобуток природних ресурсів призвів до виникнення проблем глобальних екологічних проблем, що потребують від людини вироблення моральних імперативів, що регулюють його взаємовідносини з природою. Занурення науки в глибинні біологічні процеси породило низку проблем біотичного характеру (пересадка органів, клонування, евтаназію, проблема існування дітей з особливими потребами тощо). Індивідуалізація суспільного життя і реалізація ідеї цінності окремої особистості в ХХ ст. призвела до гіпертрофії інтересів індивіда, витіснивши майже повністю з свідомості обцинно-колективистську орієнтацію суспільства, що призвело до зниження рівня духовності, споживчому відношенню до життя, зниження ціннісного статусу сім'ї, сексуального розкрячення тощо [15, с. 18]. *Споживання* як соціокультурний феномен вперше було проаналізовано Т. Вебленом, який довів що володіння речами-символами є показником статусу споживача, що за ними можна оцінювати успішність людини, її добрі вчинки тощо.

Добро і зло виступають однопорядковими початками Всесвіту та життя людини. Добро і зло – загальні форми моральної оцінки, які розмежовують моральне і аморальне. Всі людські вчинки оцінюються через цю протилежність: почуття, думки, наміри, дії можуть бути добрими – відповідно до доброму, або злими – такими, що виходять із зла і ведуть до нього. Історичний процес формування цих понять був процесом становлення і розвитку самої моралі.

Добро – найважливіша гранично узагальнене, імперативно-оцінне поняття моралі і категорія етики, у широкому сенсі позначає позитивну цінність, на основі якої взаємини між людьми будуються на принципах взаємної поваги, солідарності, безкорисливості й дозволяють людині і суспільству жити, розвиватись, благоденствувати, досягти гармонії і вдосконалюватись. Поняття добра часто отожднюють з поняттям блага.

Добро і зло означають не тільки вільні вчинки, а вчинки, які свідомо співвіднесені з певним стандартом – ідеалом досконалості або відхиленням від нього, руйнуванням ідеалу. І нарешті, добро і зло як моральні поняття пов'язані з душевним і духовним досвідом самої людини і існують через цей досвід, а отже, як би не визначалися філософами джерела добра і зла – творяться вони людиною за міркою її внутрішнього світу. Згідно з однією з точок зору добро і зло є першопочатками світу, які знаходяться між собою у постійній боротьбі. Така точка зору називається дуалізмом (лат. duo – два, dualis – подвійний).

Інша точка зору відносно добра і зла є відображення більшості релігійних моральних вчень: добро є шлях до абсолютного добра – до Бога, зло є відхід від Бога, наслідок помилкових або порочних рішень людини, вільної у своєму виборі. Такий підхід до проблеми добра і зла є невід'ємною частиною класичної традиції. Вже давньогрецькі філософи Сократ, Платон, Аристотель вважали, що зло постає як порушення гармонії існуючого, порушення порядку. Тому і добро і зло відносні у співвідношенні з образом досконалої людини, її рішення, дії, оцінки.

Слідуючи за Аристотелем, Фома Аквінський розглядає розум як найвищий рівень людських здібностей, вбачаючи

і в самій волі перш за все її розумне визначення, яким він вважає здатність розрізнити добро і зло. Як і Аристотель, Фома бачить у волі практичний розум, тобто розум, направлений на дію, а не на пізнання, що керує нашими вчинками, нашим життєвим поведінкою, а не теоретичною установкою, не спогляданням. Розуміння буття в добу Середньовіччя віддзеркалено у афористичному виразі латинською: *ens et bonum convertuntur* (буття і благо оборотні). Оскільки Бог є вище буття і благо, то все, що їм створено, в тій мірі, в якій воно несе на собі печатку буття, є добро і абсолют. Звідси актуалізована теза про те, що зло само по собі є небуття, воно не є позитивна реальність, не є сутністю. Так, диявол з точки зору середньовічного свідомості – це небуття, що руйнує буттям. Зло живе благом і за рахунок блага, тому в добро має правити світом, а зло, хоч і применшує благо, не в змозі знищити його. У цьому вченні теологи висловився оптимістичний мотив середньовічного світогляду.

Зло може бути трьох видів: фізичне, соціальне і моральне. Фізичне зло є результатом дії стихійних сил природи; людина найчастіше не має в своєму розпорядженні засобів і можливостей (або має, але дуже обмежених) для боротьби з ним. Прояви соціального зла – війни, соціальні конфлікти, сучасна фінансова криза – різні соціальні процеси, що генерують деструктивну дію на зовнішній і внутрішній світ людини. У зло людині може обернутися і те, що по суті є добром, наприклад, бурхливий розвиток науки і техніки (продукти з ГМО). Головним же видом зла є моральне зло, яке А. П. Скрипник визначив як «використання специфічних особистих здібностей (перш за все, свідомості і волі) в напрямі самознищення людського в людині, дегуманізацію людей». Філософ визначає дві протоформи морального зла «панування над людиною і світом, яке руйнує їх» і умовно визначається як ворожість, «таке підпорядкування людям, зовнішнім обставинам і своїм потягам, яке сприяє перетворенню самого себе в пасивний об'єкт стихійних сил, в простий засіб вдоволення чийось забаганок» [14, с. 18], яка, визначається як розбещеність. Фінальною стадією другого різновиду морального зла є руйнування фізичних і моральних якостей.

Розмірковуючи над принципами, моральних взаємовідносин між людьми, І. Кант відзначав що «людина своїм розумом призначена до того, щоб бути в спілкуванні з людьми і в цьому спілкуванні за допомогою мистецтва і науки підвищувати свою культуру, цивілізацію і моральність» [6, с. 578].

За І. Кантом, моральне – це не те, що закладено в людині від природи, а те, чого вона має досягти всупереч їй. Вчинок буде моральним тільки в тому випадку, якщо здійснений з поваги до морального закону. У разі виникнення конфлікту між природною схильністю і моральним обов'язком І. Кант наголошує на підпорядкування боргу. Отже, джерелом моралі він вважав належне. І. Кант бачив, що належне протистоїть реальному світу (існує суперечність між ідеалом і реальністю), тому подолання протиріччя він бачив у підвищенні суцього, та підпорядкуванні вчинків принципам моралі. Саме тому І. Кант звертається за допомогою до релігії, формулюючи свої постулати: про свободу волі: кожна людина володіє автономною моральною волею, спрямованою на дотримання категоричного імперативу внутрішнім розташуванням; про безсмертя душі: через короткочасності земного життя

людина не може досягти морального ідеалу, тому вірою в Бога він може увічнити свою душу і вимолити необхідний час; про буття Бога в потойбічному світі Бог кожному воздасть пропорційно його моральних заслуг. Заслуга Канта: утвердження моралі не тільки як об'єктивного, загальнозначущого закону, але і проголошення автономії особистості в ній. Саме тому Кант пов'язує моральний закон і свободу. Людська воля не підпорядкована механізму чуттєвої мотивації і може діяти наперекір йому. Людина вільна завжди, але моральним він стає лише в тому випадку, якщо слід категоричному імперативу: «Чини так, щоб максима твоєї волі могла водночас мати силу принципу загального законодавства» [7, с. 409].

У XX столітті філософи і психологи досить активно займалися проблемою агресії і активного зла. Є декілька позицій, щодо причин саме цього виду морального зла. Одна з них належить відомому психоаналітику Зігмунду Фройдю, який пов'язував агресію людини з наявністю у ній інстинкту смерті (поряд з інстинктом життя) [16, с. 308]. Саме інстинкт смерті – танатос – примушує людей прагнути смерті, руйнування, знищення інших, аби не знищити себе. Інша теорія, теорія «фрустрації – агресії» стверджує, що ворожа поведінка завжди спровокована блокуванням (фрустрацією). Тому людина може відповісти люттю [5, с. 185].

Соціопсихолог Е. Фром вважав, що причиною жорстокості й руйнівності є глибока невдоволеність людини. Коріння такої невдоволеності за Е. Фромом, у суперечливій природі людини, у відчуженні.

Ф. Ніцше, Л. Клагес, Т. Лессінг, анатом Л. Больк, палеограф та геолог Е. Дакі, етнолог Л. Фробеніуса та ін., опозиціонують до духу й розуму: раціональне начало розглядається як особливого виду хвороба, властива людському роду; багатьох представників цієї течії відрізняє схильність до культу сили. Філософи пов'язують життєдіяльність людини з схильністю до «інтересів», «інстинктів» індивіда або суспільної групи. Добро і зло, істина і неправда оголошуються «ілюзіями»; у прагматичному дискурсі є добром та істиною, що посилює життя, на відміну від інших категорій, зокрема зла і брехні, що її послаблює. Таким чином у їх філософії життя відбувається підміна особистісного початку індивідуальним, а індивіда – родом (тотальністю).

Це можна простежити на прикладі з життя людини. Сучасні люди звикли до того, що гроші можна робити з повітря. Віртуальна економіка стала значною частиною реальної економіки. Досить було вчасно «скинути» одні акції і придбати інші, щоб отримати мільйони, десятки мільйонів. Економіка може бути ефективною тоді, коли вона заснована на людській праці, не обов'язково фізичному, але і розумовому працю, навіть духовних зусиллях. Гроші повинні бути підкріплені реальними цінностями. Якщо реальною цінністю гроші не підкріплені, то така економіка нежиттєздатна. Але саме спекулятивний капітал став основою збагачення величезної кількості людей. Одна справа, коли людина отримує кошти та гроші за свою працю, докладає зусиль, а інше – коли вона просто вміє маніпулювати цінними паперами за допомогою реальних та віртуальних бірж.

Економічна криза показала, що віртуальна економіка існувати не може. Це економіка аморальна, що процес набуття блага відбувається без наслідування принципів моралі. Набуття блага засновано на певному обмані, але не тільки тому, що люди крадуть одні у інших, вони

крадуть у всього народу. Сучасне суспільство називають суспільством споживання. Бо нинішня економічна та духовна кризи дозволяють осмислити небезпеку побудови такого «суспільства споживання». Справа в тому, якщо людина ви не супроводжує свій життєвий вибір сильною моральною мотивацією, то втрачається дуже важливий критерій. У людини з'являються гроші, і вона купує те, що їй необхідно. Ось з'являються кошти, і перше, що людина робить, – купує собі якийсь одяг, автомобіль, потім облаштовує своє житло, купує сучасну побутову техніку. Начеб то все вкладається в якусь моральну норму: сучасна людина повинна мати засоби транспорту, забезпечувати активне дозвілля, відпочинок що впливає в тому числі на забезпечення духовного життя людини.

Мораль виступає як об'єктивний закон належної поведінки людини, який не змінюється від епохи до епохи, тому носить абсолютний (а не культурно-історичний) характер. Однак з певною часткою умовності мораль можна звести до ідеальним моральним вимогам, нормам і правилам, хто кличе до належної поведінки по відношенню до інших людей, до суспільства, до самого себе.

Ознаками існування морального прогресу є наступні: розширення сфери застосування моралі (поширення її на міждержавну, внутрішньополітичну та юридичну сфери); підвищення рівня гуманістичного потенціалу (обговорення проблеми смертної кари, проголошення невідчужуваних прав і свобод людини, проголошення принципу ненасильства, екологічний рух тощо); підвищення морального рівня кожної окремої особистості одна проста ідея – це залишатися людиною, зберегти в собі людяність і вести боротьбу з собою, зі своїми слабкостями в першу чергу. Здавалося б, що процес придбання матеріальних засобів повністю відповідає потребам людини, але це відбувається до певного часу. В якийсь момент життя людина втрачає здатність відповісти на питання: чи потрібно мені це чи ні? Процесу придбання матеріальних благ немає меж – ось у чому трагедія. Можна купити один будинок, два будинки, три, одну яхту, дві, три. Ми ж знаємо, що відбувається: один літак, другий, третій, потім забезпечити їх системою протиповітряної оборони тощо. Нестримне споживання вбиває цю радість – людина сам себе обкрадає. І тоді у неї виникають зовсім інші «рівні задоволення». Деякі, наприклад, отримують задоволення від того, яке місце посідають в списку журналу «Форбс», і переживають як особисту трагедію, якщо у цьому списку вони опускаються вниз.

Соціолог Д. Белл дійшов висновку: «Єдиним правилом, залишається заборона на застосування сили для встановлення правил – хоч би якими були культурні чи релігійні відмінності між народами. У протилежному випадку нас очікує кінець цивілізації – принаймні в її відомому вигляді» [2, с. 11–26]. Насильницькі зміни глобалізованого світу за моделями якоїсь однієї цивілізації може викликати катастрофічні наслідки для нього самого.

Визнавши свободу людини ми тим самим маємо визнати її відкритість до добра і зла. Добро, як і зло, не факт, а справа вибору та наслідування.

Рівень морального життя суспільства визначається нашими вчинками, тобто діями на основі вибору між моральними і аморальними ціннісними орієнтаціями (добром і злом, обов'язком та правом).

Інший вид морального зла – розпушеність – виражений у небажанні чинити опір зовнішньому впливу,

власним схильностям і потягам. Зауважимо, що вся історія розвитку моралі – це історія наполегливої боротьби з розпушеністю. Починаючи з грецької античності, мораль розуміли перед усім, як міру панування людини над собою, своїми пристрастями, як показник того на скільки людина здатна відповідати за себе.

Проблема добра і зла виступає у двох значеннях – етичному та онтологічному. З одного боку, це предмет оцінки – добра і зла виступає як синонім до поняття етики. Добро і зло як універсальне та сутнісне самоутвердження будь-якого буття – це вже поняття онтологічне. Дж. Мур в своїй праці «Принципи етики» критикує усі відомі погляди на природу добра, такі як натуралізм, прагматизм, евдемонізм, утилітаризм тощо. Проблема добра і зла, без сумніву, належить до етичної сфери реальності, але її корені сягають глибини людського існування як цілого, структури самого буття [12, с. 108].

Зло – культурна універсалія, основоположна для моралі та етики [13, т. 2, с. 47]. Існування абсолютного добра є беззаперечним, абсолютність зла є сумнівним, оскільки «в системі морального буття зло ніколи не буває абсолютним» [10, с. 217]. Зло охоплює негативні стани людини (старіння, хвороби, смерть) і сили, які викликають ці стани (природні стихії, суспільні умови, діяльність людей). У зв'язку з цим В. Малахов відзначає види зла: «природне зло, зло соціальне і моральне зло» [4]. В. Скрипник розрізняє дві «протоформи» морального зла [14, с. 165]: – Таке панування зла над людиною і навколишнім світом, яке завдає їй невинної шкоди, призводить до руйнування і загибелі, – це «ворожість», яка виростає з активного самоутвердження людини за рахунок інших. Таке підпорядкування людини зовнішнім обставинам, веде до перетворення людини на пасивний предмет стихійних сил або на засіб задоволення чийось примх та бажань, – усе це призводить до деградації і руйнування фізичних чи духовних якостей особистості.

Добро і зло виступають однопорядковими початками Всесвіту, що перебувають у протистоянні (маніхейство); дійсним абсолютним світовим началом виступає божественне добро, як благо чи абсолютне буття (Бог), а зло лише результат помилкових чи гріховних рішень людини; протилежність добра і зла опосередковується чимось іншим: Богом (Л. Шестов), «вищою цінністю» (М. Бердяєв), – у чому і полягає основа моралі; тим самим утверджується, що онтологічно та аксіологічно добро не є кінцевим поняттям.

Загальнолюдські норми моральності – доброта, справедливості, правда, благородство, совість, чуйність – мають проникати в людську психологію, ставати частиною її душі. А це – виховання почуттів, виховання тонкості, духовного багатства [9, с. 81].

У контексті стирання кордонів між зовнішніми та внутрішніми справами, розширення цих кордонів, глобалізація розглядається як потужна трансформуюча сила, відповідальна за усестороннє «перетряхування» суспільств, економіки, інститутів та світового порядку [17, р. 92–102]. Ж. Бодріяр вважає, що суспільство споживання – це суспільство самообману, де неможливі ні справжні почуття, ні навіть справжній добробут. Споживання є наслідком культивованої соціальної диференціації, яка скерована на економічне зростання. За словами Ж. Бодріяра, «в наших суспільствах добробут втрачено, і що його не можна відновити ніяким приростом продуктивності, винаходом нових продуктивних сил.

Оскільки структурний характер достатку і багатства вкорінений у соціальній організації, то тільки повна зміна соціальних відносин могла б покласти їм початок» [3, с. 41]. Глобалізація обумовлює в соціально-політичній сфері – утвердження свобод людини, парламентської демократії, розвиток громадянського суспільства; в економічній – функціонування ринкових відносин; в духовно-моральній – утвердження таких норм, які захищають честь, гідність кожної людини, утверджують повагу до життя як вищої цінності. Багато з названих цінностей (свобода людини, демократія і таке інше) мають загальнолюдський характер і за своїм значенням – пріоритет над інтересами будь-яких інших спільнот: націй, класів, окремих країн. Але глобалізація має ряд специфічних ознак. Роман Кісь окреслює глобалізацію такими характеристиками: делокалізація (нівелювання етнолокальних структур); засилля синхронії, історичне знекровлення; зоднаковіння (соціокультурна гомогенізація та конформізація); консюмеризм (звуження та мінімізація творчого начала за рахунок пасивної рецепції); радикальний еkleктизм (релятивізація систем цінностей) [8]. Саме в техногенному суспільстві виникає орієнтованість прогресу на майбутнє, тому культурні цінності сприймаються як незворотний рух від минулого до теперішнього і майбутнього. Техногенне та глобалізоване суспільство характеризується значним динамізмом соціального життя. В суспільствах такого типу прогрес здійснюється не за рахунок розширення культурних зон, а за рахунок інтенсифікації діяльності. Головне, що відрізняє техногенне суспільство – це нова система цінностей. Принципово новим у ній є те, що цінністю вважається інновація, – принципово нове, оригінальне. Із цією ознакою пов'язана й така особливість сучасної цивілізації, як бурхливий розвиток наукових знань, техніки, технології.

Ідеї Жоржа Батая вказували перехід на новий рівень ідеології «класиків» постмодернізму в особі А. Бретона, М. Фуко, Ж. Дерріди, Р. Барта, М. Бланшо, Ф. Гваттарі, Ж. Дельоза та ін.

Ж. Батай у працях намагається повернути людину до самої себе шляхом виправдання «надморальності» – моралі, позбавленої заборон. Людина має реабілітувати Зло, бо насправді воно і є Добро. Зло стало таким в результаті анонімного, вольового рішення вважати щось дозволеним і забороненим. Якщо зняти заборону, то замість нього залишиться вільна воля, що має своє обличчя, персону, по суті, ця вільна воля індивідуальна, вона є добра воля конкретного Я. У підсумку, еротизм як універсальний засіб зняття заборон відкриває людині саму себе, але разом з цим еротизм робить людину смертним [1, с. 18].

Людина техногенної цивілізації стала володарем багатьох наукових відкриттів, могутніх технічних засобів. Вона розщепила атом, давши людству практично невичерпне джерело енергії, створює космічні апарати, різноманітну електронну техніку, досліджує глибини океанів і надр землі, перемагає чимало хвороб. Саме на основі прогресу науки й техніки засноване економічне зростання, нагромадження суспільного багатства, створення широкого асортименту різноманітних благ.

В умовах соціального і духовно-моральної кризи, стандартизації та бюрократизації у всіх сферах життя, розвитку ряду негативних наслідків технічного прогресу зростає загроза масовізації культури, «омасовлення» людини, її знеособлення, розчинення в масі інших, втрати

індивідуальної самотності. Опиняючись в натовпі, індивід нерідко робить те, що ніколи б не зробив поодиночі. Його, як і всіх, охоплює екстатичний стан.

У цьому зв'язку повчально звернення до екзистенційного досвіду дослідження феномена натовпу. Характеризуючи властивості маси, К. Ясперс зазначав її імпульсивність, навіюваність, нетерпимість, мінливість. Маса «може розтопати все, не терпить величі, вона має тенденцію так виховувати, щоб вони стали мурахами» [18, s. 31–33]. Вона обумовлює загальне нівелювання і панування посередностей. Ще більш радикально підходив до цього питання М. Хайдеггер. Він вважав, що тенденція до усереднення та нівелювання проявляється не тільки в натовпі (масі), але і взагалі у всякому спільному перебуванні людей, повсякденному існуванні людини спільно з іншими людьми. Для позначення цього феномена Хайдеггер застосовує слово «Ман», перетворивши німецьке невизначений займенник «man» іменник з великої літери і надавши йому «фундаментально-онтологічне значення. «Перебування одне біля одного, – писав він, – повністю розчиняє власне існування в способі буття «інших», так що інші ще більш меркнуть у своєму відмінності і визначеності. У цій непомітності і невизначеності розгортає Ман свою справжню диктатуру. Ми насолоджуємося і розважаємося так, як насолоджуються інші; ми читаємо, дивимося і висловлюємо судження про літературу і мистецтво так, як дивляться і висловлюють судження інші; ми обурюємося тим, чим обурюються інші» [19, s. 126–127].

Криза сучасної духовної культури проявилася у формуванні і створенні так званої «масової культури» – популярної, комерційної культури, яка реалізується шляхом індустрії розваг. Ця культура зачіпає примітивні людські почуття і тому відповідає посереднім смакам масової публіки. Знімаючи стреси, напруження, вона одночасно стандартизує почуття і нав'язує певні стереотипи мислення. Слово «криза» в перекладі з грецького означає «суд». Будь-яка криза – це суд. Він ставить людину в стан якогось внутрішнього вибору, в тому числі *світоглядного*; він виводить людину зі стану сплячки. Він загострює здатність людини критично оцінювати те, що відбувається з ним і з навколишнім світом.

Сьогодні люди в багатих країнах втрачають віру. Стоять порожніми величні собори у багатьох європейських столицях, бо святість і навіть ідея перестала бути домінантою життя. Домінантою стало досягнення матеріального благополуччя, комфорту, влади, грошей. Тому і храми спорожніли. Адже в стереотипах думки, стереотипи освіти, в масовій культурі, у моді присутній вплив, що руйнує духовні ідеали.

Глобальні небезпеки для людства другої половини ХХ ст. загострили проблему його виживання. Ідеї революційного перетворення поступаються місцем обґрунтування цінностей ненасилля та терпимості до інакомислення. Актуалізуються ідеї космізму і «ноосферного мислення» Н. Ф. Федорова, К. Е. Ціолковського, В. І. Вернадського, А. Л. Чижевського, перегукуються з сучасними уявленнями про взаємопов'язаному розвитку людини і природи, про феномен життя на Землі як результаті космічної еволюції.

Філософи ХХ–ХХІ ст. піддали критиці принципи новоєвропейського раціоналізму і пов'язані з ним набутки та пороки капіталістичної цивілізації – індивідуалізм, споживчі орієнтації, стремління до блага тощо. Тим самим вчені, розвивали філософію альтернативного типу, актуалізуючи

ідеї «нових соціальних рухів» на Заході і в США, які виступають проти негативних наслідків технократичного раціоналізму. Вони відзначали, що споживча ідеологія, яка орієнтує людину лише на постійне і безмежне придбання речей, розвиваюча невгамовну спрагу матеріального збагачення, нездатна дати відповідь на питання, в чому ж сенс життя. Більш того, вона дезорієнтує людину, що шукає відповідь на це питання. В умовах культури міщанських ідеалів, позбавлених суспільно значущих цінностей, у певній частині населення спостерігається певний спад культурних інтересів, байдужість і пристосуванство. Відчуття порожнечі і безглуздості життя викликають відповідну реакцію не тільки у формі критичного до них відношення, але і в формі стихійно-анархічного бунту, у формі різних спроб помилкового самоствердження, ілюзорного тлумачення сенсу життя. Так, у 60–х роках ХХ ст. широку популярність отримала така дезорієнтує форма самоствердження, як хіпі – відхід молодих людей від повсякденної рутини в світ бродяжництва, відмова від усіх умовностей. Вибір цього шляху означає форму протесту проти того розуміння сенсу життя, яке прищеплює масам пануюча мораль в «суспільстві споживання», свідчить про своєрідний протест проти наростаючого процесу знеособлення людини.

Характерним для промислово розвинених країн останніх десятиліть є те, що деяке пом'якшення попередніх найбільш важких форм економічного відчуження та підвищення життєвого рівня населення супроводжуються (на перший погляд це здається парадоксальним) різким загостренням духовного відчуження, особливо серед молоді, студентства, окремих верств інтелігенції.

Погоджуємося з висновками провідних вчених наприклад, В. П. Ільїна, що людям потрібен не просто одяг, годинник чи автомобіль, а речі які дозволяють підкреслити статус, рівень, престижність. Споживання поділяється як на доступне так і на престижне, що підкреслює індивідуальність. Протиріччя між технічною осначеністю, матеріальним достатком і відсутністю високих ідеалів у певних умовах породжує дисгармонію духу, апатію, песимістичні настрої щодо сенсу людського існування. Рано чи пізно людина стикається з необхідністю зробити вибір певних суспільних, моральних, естетичних та інших ідеалів, яким він вирішує дотримуватися і якими він (якщо його поведінка послідовно) керується в своєму повсякденному житті. Вибір системи цінностей, світогляду є одним з найважливіших якостей особистості. Він значною мірою визначає спрямованість і характер подальших рішень і вчинків людини.

У ХХ–ХХІ ст. з'явився тип суспільства – суспільство споживання. У цьому суспільстві споживання, перетворюючись в соціальний інститут, сприймається як спосіб колективної поведінки. Споживання отримує статус вищої соціальної і моральної цінності, перетворюючись на принцип громадського устрою. Споживання є наслідком культурної соціальної диференціації, яка скерована на економічне зростання. У суспільстві потреб, між собою зіштовхуються людські цінності, руйнуються досягнення моралі та культури, світових ідеалів сили і влади. Розвиток інформаційної сфери виступає засобом подальшої трансформації економічної, наукової, соціальної, культурної та освітньої сфер суспільства. Пріоритет споживчих цінностей трансформує сутнісні характеристики людини і суспільства: споживання стає формою життя та вітальних цінностей, індивід стає тим, що і як він споживає.

Сьогоднішня економічна криза несе багато страшних загроз та викликів. Вона обмежує наше споживання, наш

комфорт, до якого багато хто вже звик за останній час. Але ця криза несе в собі щось важливе для всіх нас. Зло, якщо його не зупиняти, здатне постійно збільшуватись, і ця ескалація зла може бути зупинена природним шляхом тільки смертю. Смерть, небуття, знищення є апогей зла. Тому якщо зло в людській цивілізації не буде зупинено, то дійсно страшні апокаліптичні бачення будуть реальністю. Існування проблем морального характеру в сучасному суспільстві не виключає фактів, які є ознаками підвищення рівня моральної свідомості людства і його прогресивного розвитку. Моральність – це синонім виживання. Людство має зрозуміти, що без моральності людське суспільство існувати не може. Перспективи подальших наукових досліджень пов'язані з розкриттям сутності зла в умовах глобалізації, інформатизації та суспільства споживання, руйнування культури і моралі, як вияв зла.

Список використаних джерел

1. Батай Ж. Внутренний опыт / Жорж Батай; [пер. с франц. С. Л. Фокин]. – СПб.: Аксиома, 1997. – 336 с.
2. Белл Д. Нравственность и злодейство. Две культурные парадигмы XXI века / Д. Белл // Свободная мысль. – 2005. – №3. – С.11–26.
3. Бодрийар Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Жан Бодрийар; пер. с фр., послесл. и примеч. Е. А. Самарской. – М.: Республика; Культурная революция, 2006. – 269 с.
4. Етика. Курс лекцій. Навч. посіб. / Малахов В. А. – К.: Либідь, 2004. – 384 с.
5. Золотухина–Аболина Современная этика. Сущность, истоки, категории морали, проблемы. – Ростов–на–Дону, 2000.
6. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения // Кант Иммануил. Соч. В 6–и т. – М., 1966. – Т.6.
7. Кант И. Соч.: В 8 т. – М., 1966. – Т.4.
8. Кісь Роман Глобалізація – локалізація – глокалізація (американське, шведське і українське бачення) / Роман Кісь [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n19texts/kis.htm>
9. Літературознавчий словник–довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К.: Академія, 1997. – 752 с.
10. Лосский Н. Условия абсолютного добра / Н. Лосский // Лосский Н. Ценность и бытие / [отв. ред. А. Н. Гопаченко; гл. ред. В. И. Галий]. – М.: Фолио, 2000. – С.217–507.
11. Маркузе Г. Одноимённая Людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – К.: Либідь, 1996. – С.87–134.
12. Мур Дж. Природа моральной философии / Дж. Мур; [Пер. с англ., сост. и примеч. Л. В. Коновалова]. – М.: Республика, 1999. – 351 с. – (Библиотека этической мысли).
13. Новая философская энциклопедия: [в 4 т.] / [Научно–ред. совет: предс. В. С. Степин, заместители предс.: А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семин, уч. секр. А. П. Огурцов]. – М.: Мысль, 2000. – (Ин–т философии РАН, нац. общ. научн. фонд).
14. Скрипник А. П. Моральное зло в истории этики и культуры / Анатолий Петрович Скрипник. – М.: Политиздат, 1992. – 351 с. – (Над чем спорят философы).
15. Стрешнева Т. В. Учебно–методическое пособие по курсу «Этика». – Мн.: МИТСО, 2003. – 80 с.
16. Фрейд З. Введение в психоанализ / Зигмунд Фрейд; пер. с нем. Г. В. Барышниковой. – Санкт–Петербург: Азбука, 2011. – 478 с.
17. Levitt T. The Globalization of Markets / Theodore Levitt // Harvard Business Review. – 1983. – May – June. – P.92–102.
18. Jaspers K. Die geistige Situation der Zeit. – Berlin, 1947. – S.31–33.
19. Heidegger M. Sein und Zeit. – Halle, 1929. – S.126–127.
5. Zolotuhina–Abolina Sovremennaja jetika. Sushhnost', istoki, kategorii morali, problemy. – Rostov–na–Donu, 2000.
6. Kant I. Antropologija s pragmaticheskoj točki zrenija // Kant Immanuil. Soch. V 6–i t. – M., 1966. – T.6.
7. Kant I. Soch.: V 8 t. – M., 1966. – T.4.
8. Kis' Roman G'lobalizacija – lokalizacija – g'lokalizacija (amerykans'ke, shvedsk'ke i ukrai'ns'ke bachennja) / Roman Kis' [El. resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ji.lviv.ua/n19texts/kis.htm>
9. Literaturoznavchij slovnyk–dovidnyk / R. T. Grom'jak, Ju. I. Kovaliv ta in. – K.: Akademiya, 1997. – 752 s.
10. Losskij N. Uslovija absoljutnogo dobra / N. Losskij // Losskij N. Cennost' i bytie / [otv. red. A. N. Gopachenko; gl. red. V. I. Galij]. – M.: Folio, 2000. – S.217–507.
11. Markuze G. Odnovymirna Ljudyna. Doslidzhennja ideologii' rozvynutogo industrial'nogo suspil'stva // Suchasna zarubizhna social'na filosofija. – K.: Lybid', 1996. – S.87–134.
12. Mur Dzh. Priroda moral'noj filosofii / Dzh. Mur; [Per. s angl., sost. i primech. L. V. Konovalova]. – M.: Respublika, 1999. – 351 s. – (Biblioteka jeticheskoy mysli).
13. Novaja filosofskaja jenciklopedija: [v 4 t.] / [Nauchno–red. совет: pred. V. S. Stepin, zamestiteli pred. A. A. Gusejnov, G. Ju. Semigin, uch. sekr. A. P. Ogurcov]. – M.: Mysl', 2000. – (In–t filosofii RAN, nac. obshh. nauchn. fond).
14. Skripnik A. P. Moral'noe zlo v istorii jetiki i kul'tury / Anatolij Petrovich Skripnik. – M.: Politizdat, 1992. – 351 s. – (Nad chem sporjat filosofij).
15. Strezhneva T. V. Uchebno–metodicheskoe posobie po kursu «Jetika». – Mn.: MITSO, 2003. – 80 s.
16. Frejd Z. Vvedenie v psichoanaliz / Zigmund Frejd; per. s nem. G. V. Baryshnikovoj. – Sankt–Peterburg: Azbuka, 2011. – 478 s.
17. Levitt T. The Globalization of Markets / Theodore Levitt // Harvard Business Review. – 1983. – May – June. – P.92–102.
18. Jaspers K. Die geistige Situation der Zeit. – Berlin, 1947. – S.31–33.
19. Heidegger M. Sein und Zeit. – Halle, 1929. – S.126–127.

Nesprava M. V., applicant philosophy department, Dnipropetrovsk National University (Ukraine, Dnieper), n.nesprava@gmail.com

The destruction of all achievements of culture and morality as the essence of evil in terms of a society of consumers

The article is devoted to the problem of the cultural crisis, the destruction of all the achievements of culture and morality as the essence of evil in the society of consumption in the context of globalization. Followed related dichotomy «good – evil». A methodological approach that focuses on the study of the destruction and crisis of morality in the socio-philosophical interpretation.

On the basis of the analysis of the relationships of the type: «information society – the consumer society» it is concluded that in each of these types of relationships there is a tendency of the crisis of the moral factor, according to the economic development of human being and society as a whole from destruction of all the achievements of culture and morality; the necessity of strengthening morally priorities in the life of modern global society.

Keywords: crisis, globalization, culture, morality, society of consumers.

Несправа Н. В., соискатель кафедры философии, Днепропетровский национальный университет (Украина, Днепр), n.nesprava@gmail.com

Разрушение всех достижений культуры и морали как сущность зла в условиях общества потребителей

Рассмотрено проблему культурного кризиса, разрушение всех достижений культуры и морали как сущность зла в обществе потребления в условиях глобализации. Анализируется связанная с этим дихотомия «добро – зло». Рассматривается методологический подход, который направлен на исследование разрушения и кризиса морали в социально-философской интерпретации.

На основе анализа взаимосвязей типа: «информационное общество – общество потребителей» сделан вывод о том, что в каждом из указанных типов отношений прослеживается тенденция кризиса морального фактора, зависимости развития экономического бытия человека, общества в целом от разрушения всех достижений культуры и морали; отмечается необходимость усиления моральных приоритетов в жизни современного глобального общества.

Ключевые слова: кризис, глобализация, культура, мораль, общество потребителей.

* * *

References

1. Bataj Zh. Vnutrennij opyt / Zhorzh Bataj; [per. s franc. S. L. Fokin]. – SPb.: Aksioma, 1997. – 336 s.
2. Bell D. Nravstvennost' i zlodejstvo. Dve kul'turnye paradigmy NHI veka / D. Bell // Svobodnaja mysl'. – 2005. – №3. – S.11–26.
3. Bodrijar Zh. Obshhestvo potreblenija. Ego mify i struktury / Zhan Bodrijar; per. s fr., poslesl. i primech. E. A. Samarskoj. – M.: Respublika; Kul'turnaja revoljucija, 2006. – 269 s.
4. Etyka. Kurs lekcij. Navch. posib. / Malahov V. A. – K.: Lybid', 2004. – 384 s.